

ЗАСИЛЛЯ ПСЕВДОКУЛЬТУРИ В ДОБУ ПОСТМОДЕРНУ І РОЛЬ ЦЕРКВИ У СПРАВІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Для розбудови соціально справедливої суспільства, основою якого має слугувати демократична правова держава, є правильно поставлене питання національного виховання підростаючого покоління. Однак для України це питання значно ускладнюється тими змінами, які відбулися в сучасному світі після так званої “весни народів”. З того часу радикально змінилося ставлення широких народних мас до церкви як однієї з найголовніших соціальних інституцій, що виконувала роль вихователя народу. Але ж, не забуваймо, що релігійний аспект розбудови соціально справедливої українського суспільства є одним із ключових, позаяк українська культура тривалий час мала чітко виражене релігійне забарвлення. “Єдиним і майже безконкурентним творцем української культури аж до кінця XVIII віку була Українська Церква та українське духовенство, що створили своєму народові літературу, науку, школу, друкарство, музику, малярство, світську інтелігенцію й т. ін., а також створило йому добрі людські умови соціального життя” [Пларіон (Огієнко), митрополит. Ідеологія Української Церкви. – Холм, 1944. – С. 39].

Конкурентом (точніше: підступним перехоплювачем) церкви у справі виховання молоді стали монструозні ЗМІ, які сіють у душі людей куколів псевдокультури, замаскованої під солоденький прикметник постмодерну, що несе в собі вітер привабливої і омріяної у віках свободи, але реально втілюваної в поведінку у вигляді вульгарної всездозволеності. Якщо не зрозуміти того, в якому культурному контексті український народ має будувати свою “національну хату” після проголошення Україною акту незалежності у серпні 1991 року, можна на кореню загубити таку життєво важливу справу. Парадоксально, але потрібно знайти точки дотику між поняттями “культура постмодерну” і “українська національно-демократична ідея”, адже сама сучасна епоха, в якій високе і низьке співіснують поруч, зводить до купи ці майже несумісні інтенції людської думки.

Якщо в цілому окреслити поставлену проблему, то актуальний для нас світ характеризується засиллям псевдокультури, цебто того штучно створеного людиною життєвого простору, який є світом перевертеним, світом, в якому все перемішалось, – добро із злом, сакральне із профанним, святе з інфернальним. Релігія (і софійна філософія) століттями і навіть тисячоліттями відсепаровувала краще від поганого й у людства, вихованого в добрих релігійно-філософських традиціях, склалося враження, що поділ світу на антитезу божественного і диявольського світів є не витвором допитливого людського розуму, а додається людині за самий факт її народження так само, як даються їй від природи два ока чи по п'ять пальців на кінцівках рук і ніг. Нездатність належним чином оцінювати здобуте минулими поколіннями особливо зляканим чином проявилася в ситуації постмодерну, коли в свідомості людей за дивовижно короткий термін змішалось все те, що так ретельно відокремлювалося одне від одного протягом не одного покоління побожних і поважаних людську мудрість людей. Найгірше, що це постмодерністське перемішування у свідомості мас доброго і злого, прекрасного і потворного призводить до тотальної зневіри людей у всьому. “Тотальна зневіра панує у світі. Не ймуть віри урядам і партіям, державі і начальникам, ближньому і далекому, батькам, дітям, вчителям, лікарям, пророкам, самим собі...” [Заболотна В. Театральні сновидіння на межі століть // Український театр. - 2000. - №1-2. – С. 2-5].

Отже, як бачимо, сучасний світ – доба дивовижних трансформацій людської свідомості, основною причиною яких є радикальні зміни інформаційного простору в ситуації постмодерну. В цій ситуації стрімко падає роль церкви як важливого суб'єкта національного виховання молоді. Нині вже не стільки безпосередній живий вчитель як наставник і вихователь, яким ще не так давно могли бути і рідний батько, і священник, і

просто мудра людина зі своєї округи, а засоби масової інформації, що перетворилися на своєрідного гуру для сучасної людини, визначають особливості розвитку свідомості широких мас. ЗМІ – це посередник, котрий ніби й не має свого власного обличчя, або ж ретельно ховає його від свого споживача, однак цілком реальні люди створюють інформаційний простір сучасного світу, прибравши їх до своїх рук. «Українські газети в останні роки, – зазначає проф. Колодний А.М., – перетворилися в засіб пропаганди позавіросповідної містики. А журналісти, що пишуть статті з релігійної тематики, виявляють подеколи вражаюче невігластво, нехтують Конституцією України та законом “Про свободу совісті та релігійні організації” [Колодний А. Свобода совісті і преса //Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні. - К., 2001. – С. 18-19].

Виховання національно свідомого громадянина в контексті превалювання цінностей псевдокультури перетворюється у надскладне завдання для української нації. Дійсно, патріотичне виховання тісно пов'язане з національною ідеєю, яка, в свою чергу, потребує від індивіда чистоти помислів і вірності високим ідеалам, для чого він повинен бути готовим відмовлятися від вузькоєгоїстичних інтересів і слугувати словом і ділом етнонаціональним інтересам. Відтак в суспільстві мають діяти механізми очищення людських душ від усього того, що стоїть на заваді цьому. Про це досить переконливо говорив В.Липинський: “...кожній людині – отже і тим, що правлять і тим, якими правлять” - притаманні “єгоїстичні інстинкти”, які обмежити може тільки релігія і церква “своєю владою духовною” [Липинський В. Релігія і церква в історії України. – Нью-Йорк, 1956. – С.13-14].

Вже в епоху античності добре розуміли, що найдієвішими механізмами облагородження людських душ є високе мистецтво й істинна віра, що несуть в собі момент катарсису. Катарсис, як метод духовного очищення, широко використовувався в “містеріальній культурі Стародавньої Греції, в якій очищення свідомості відіграло значну роль” [Сафронов А.Г. Религиозные психопрактики в истории культуры. – Х., 2004, – С. 262]. Сам термін “катарсис” був розроблений ще Аристотелем. Відомо також, що піфагорійці створили теорію очищення психіки людини від шкідливих пристрастей (гніву, хтивості, страху, ревності тощо) шляхом впливу на неї спеціально підібраної музики.

Що ж стосується псевдомистецтва, так само як і псевдорелігій, то вони швидше забруднюють свідомість людей, аніж очищають її. Для культури постмодерну характерними є відверта проповідь гедонізму у його грубих фізіологічних формах, іронічне висміювання всього того святого, на чому зростало і трималося традиційне суспільство. На противагу катарсису псевдомистецтво вдається до трансгресії, смакує забороненим, інфернальним, легітимізує брудну еротіку, інцест, захоплюється буденними сценами життя, тобто всі ті способи впливу на психіку людини, які пробуджують в ній низькі фізіологічні прагнення. Свідомість людини, “вихованої” таким мистецтвом, мігрує з рівня національного буття у світ псевдоцінностей, звідки повернути її назад майже неможливо.

Епоха постмодерну, якій досі не знаходиться місця в логічній послідовності великих культурно-історичних епох людства, є не чим іншим як “псевдоєпохою”. Однією з прикметних рис цієї, добре б сказати, “вивихнутої” епохи є те, що в ній лжепророки не виглядають недоречними, інакомислячими індивідуумами, як це мало місце тоді, коли домінували справжні цінності й ідеали. Нині саме справжні пророки виглядають як щось недоречне, майже абсурдне в контексті постмодернізму. Якщо брати до уваги розроблену Річардом Нібуrom типологію відносин між Христом та культурою, то, можна сказати, що для сучасного християнського світу характерним є шостий, про який він не згадує – Христос як об'єкт глузувань та їдкої іронії в культурі постмодерну. Не стільки Христос є “перетворювачем суспільства”, скільки сам став об'єктом перетворення засобами пастишу, що намагається звести його у ранг звичайної земної людини. Явно випадає із контексту сучасної культури Христос з його духовним подвигом, вчиненим задля врятування людства від морального падіння. Та й інших богів і пророків не обминула їдка й

принижуюча іронія постмодерну. Ще не призабуто скандал, який розгорівся не так давно з приводу появи в європейській пресі карикатури на пророка Мухамеда, що не на жарт образило прихильників ісламу.

Християнство колись проголосило ідею рівності всіх людей перед Богом, постмодернізм пішов ще далі, проголосивши рівність всіх ідей перед кожною людиною і кожною історичною епохою. В платонівському розумінні ідея є інтелігібельною, цебто доступною лише розуму, а, відтак, і народжуваною ним. Постмодерністська ж ідея явно просякнута фізіологізмом, а подеколи просто вульгарним його вираженням, через що “скинуті з п'єдесталу” вищі духовні цінності проголошені як такі ще Платоном – істина, добро і краса. Не випадково майже синонімічним префіксом “пост” для ситуації постмодерну стає його двійник “псевдо”, якщо брати до уваги наш сучасний світ, до краю заповнений псевдоцінностями, псевдомистецтвом, псевдорелігіями, псевдоідеалами тощо.

Кореневою системою сучасної, постмодерної культури є ризома, на якій тримається принцип плюралізму в культурі постмодерну, а це означає, що немає провідних ідей, а відтак немає й ідеалів, служінню яким індивід мав би присвятити своє життя. Плюралізм ідей в одній окремо взятій голові віруючого виглядає як еклектична суміш різноманітних вчень, починаючи від релігійно-філософських, нерідко просякнутих містикою, і закінчуючи паранауковими уявленнями про природу і сутність людини. Відтак православний віруючий може вірити у що завгодно: в переселення душ, у левітацію, телепортацію тощо, але при цьому дуже слабко розбиратися у суті християнського віровчення, передусім його сильній стороні – метизації, а відтак - облагородженні суспільного та індивідуального життя.

В такій площині виникає бажання перефразувати добре відому цитату з роману Л.Толстого “Анна Каренина”: “Все смешалось в доме Облонских” у “Все змішалось в свідомості постмодерної людини”, яка, через це, “ковзає” на поверхні буття, не маючи жодної можливості занурюватися в його субстанційні глибини. Найгірше те, що людина, яка є носієм такої “плюралістичної свідомості”, втрачає здатність чітко відокремлювати добро від зла, прекрасне від потворного, істинне від фальшивого.

Важко уявити собі, як у цій плутанині світоглядних настанов, ідей і переконань можна досягти не те що просвітлення Будди, але й можливості розгледіти пробіски світла в кінці тунелю. Може тому й скінчилася така яскрава доба “просвітлених” мудрістю пророків на кшталт Мойсея і Соломона й почався безпросвітний “сезон кумирів і кумирчиків” після жахливого, але, на щастя короткочасного, періоду поклоніння вождям в контексті індустріалізованого суспільства, що в головах людей утворилася така мішанина? Постмодерн так сплутав стежини людського мислення, що вийти на якусь центральну магістраль (мейнстрім) провідних ідей або, послуговуючись образами грецької міфології, знайти рятівну нитку-ідею Аріадни в самосвідомості нашої епохи вкрай складно.

У східноєвропейському контексті ідеологія всездозволеності, що її несе у собі культура постмодерну, ризикує стати явищем набагато небезпечнішим, як на Заході, тому що “клонування без правил може призвести лише до множення монстрів: до експоненційного множення нових монстрів при цілковитій життєздатності монстрів старих” [Ситуація постмодернізму в Україні // Кіно. Театр. - 2001. - №6. – С. 6]. Хоча, в цілому, “дезорієнтованість і хаотичний етап культури, яка панічно приміряє на себе кольорові клапті чужого одягу” є цілком закономірною ситуацією після лінійної безпросвітності “тунелю соцреалізму”. Не варто думати, що після доби експлуатації вигідних аморальній владі міфів, прийде доба, коли автоматично буде породжуватися нова міфологія, з “людським обличчям”.

Український постмодерн, як різновид східноєвропейського постмодерну є “клонуванням без правил”. Він насаджує культ “вивихнутої” свідомості, абсурдної та алогічної оцінки навколишнього світу та місця людини у ньому. Проповідуючи відсутність культу, він непомітно насаджує свій власний культ – “культ відсутності культу”.

Проголошуючи десакралізацію, він водночас “сакралізує десакралізацію” [Там само. – С.7].

Раніше релігія та мистецтво, маючи відношення до однієї й тієї самої ірраціональної сфери людської психіки, створювали певну гармонію, органічно доповнюючи одне одного. Й не випадково до епохи Відродження європейське мистецтво було “служанкою” релігії і церкви, про що свідчить статистика, зібрана П.Сорокіним про зміну питомої ваги творів релігійного та світського характеру, починаючи від Середньовіччя і закінчуючи ХХ століттям. Якщо співвідношення творів релігійних і світських до Х ст. відповідно складало 81,9% та 18,1%, то в ХХ ст. це співвідношення суттєво змінилося: 3,9% та 96,1% [Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С.444]. Як видно із цієї статистики, ситуація змінилася радикально: мистецтво, як специфічна форма впливу на людське підсвідоме, перетворюється в небезпечного конкурента релігії, пропонуючи замість катарсичних, радісних просвітлених релігійних почуттів сурогати швидко минаючих примітивних насолод.

Протягом тривалого часу в історії людства релігія і церква намагались окультурити людину, звільнити її від усього аморального і забороненого, підпорядковуючи собі задля цього філософію і мистецтво, але наступ бездуховності на крилах постмодерністської псевдокультури вмить усе сплутав. Тому найбільш важливим для нашого розладнаного постмодерністського сьогодення, в якому “перервався зв'язок часів”, є повернення масовій свідомості здатності до шляхетного “фільтрування” інформації, цебто виховати людину так, щоб вона здатна була відрізнити добре від поганого, свободу від розбещеності, радість, отриману від служіння вищим цінностям від насолоди, отриманої фізіологічно-гастрономічними способами. Для цього слід відродити релігійну духовність українського народу, що завжди була мірилом істинно духовного його буття. Однак саме релігія навчав індивіда відрізнити “зерна від половин”, вибудовуючи в його свідомості шляхом певних виховальних практик демаркаційної лінії, такий собі захисний психологічний “рубікон”, крізь який усе погане залишається за порогом його мотивації та активного чину.

На жаль, випущене на волю стараннями творців псевдокультурних цінностей хтивє начало переборює в людині поняття честі й гідності, і така людина, приховуючись гаслами лібералізму, свідомо принижує українських національних геніїв – Т.Г.Шевченка, І.Франка, Лесю Українку, на прикладі яких мають виховуватись національно свідомі українці. Навіть у високих сферах філософської думки ми надibuємо приклади такої нерозбірливої всеядності, коли із величезної західноєвропейської філософської спадщини, де є багато чого для нас насправді корисного і повчального, висмикується потворне і аморальне і видається за нове і прогресивне. Мішель Фуко, про якого в порядному товаристві на Заході не прийнято говорити, у нас перетворюється в одного із кумирів філософської думки. Цей філософ в одному з останніх своїх інтерв'ю висловив свою турботу про сповнене бажання: “...насолода – це мрія. Я хотів би і сподіваюсь, що помру від передозування насолодою будь-якого типу” [Цит. за: Репа А.. “Мрійники” Бернардо Бертолуччі та мрії травня 68 // Кіно Театр. - 2004. -№5. – С.51-53]. “Мрія” сповнилася і Фуко помирає від “передозування” насолодою, пов'язаною із смертю від СНІДу.

Що ж тоді можна говорити про філософське мислення митців і письменників? Театральні критики вже давно кажуть про те, що є велика потреба, “історичний запит суспільства” на “режисера-мислителя, лідера, гуру, месії, здатного кинути промінь світла в темне царство суспільного хаосу” [Лукіна Олена. Театр експерименту // Український театр. – 2002. - № 1-2. – С. 19-22]. Стає соціально небезпечним аморальний літератор, який, не маючи “Бога в серці”, зате начитався у З.Фрейда про лібідо та “Едипів комплекс” і починає на їх підставі робити “сенсаційні відкриття”, копаючись із задоволенням сумнівної якості в інтимних сторонах життя видатних українців.

Релігія і церква за умови, коли належним чином виконували свої соціальні функції, завжди орієнтували особу на самопізнання, глибокий морально-психологічний самоаналіз, на осягнення мотиваційної сфери людських вчинків, підкорення її вищим ідеалам. За

межами інтимно-глибинних структурних складових людської особистості *id* та *ego* не в останню чергу на ґрунті релігійних переживань та ідей створювалася інтрапсихічна контролююча інстанція *superego*, де центральними почуттями виступали страх перед Всевишнім Суддею, совість, почуття справедливості, тобто все те, що виступає моральними устоями соціального і національного буття. Навіть З.Фрейд, який називав релігію ілюзією, відзначав її важливе культуротворче і виховне значення: “Наш розвиток йде в тому напрямку, що зовнішній примус поступово проникає усередину, і особлива психічна інстанція, людське над-Я, включає його до сукупності своїх заповітів” [Фрейд З. Будущее одной иллюзии // Сумерки богов. – М., 1989, – С. 100]. В релігійній антропології безумовний пріоритет надавався саме божественному первоначалу, підкреслювалося, що інфернальне, гріховне міститься в самій природі людини, яку, якщо не окультурити і не покращити її душу, то вона із своїми тварними потягами здатна перетворити людське існування у пекло.

Багато хто з громадян України через поширення принципів лібералізму-вседозволеності у мистецтві перебуває в стані напів культури. Цей стан з успіхом експлуатують ділки від маскульту. Більшість продукції такої підробної культури свідомо чи підсвідомо має на меті приниження людської гідності, створення відчуття невпевненості у завтрашньому дні, передчуття якоїсь страшної світової катастрофи, “ліками” проти чого пропонуються “негайні задоволення” – наркоманія, пияцтво, розгульний секс, збочений екстремум одностатевого кохання, низькопробна ритмічна музика і все те ж масове “мистецтво”, яке цілить в ту частину людської душі, що розташована нижче серця.

Відтак, у поверненні українському народові національної самоповаги, самосвідомості і самодостатності полягає квазі-місія української національної церкви в ХХІ столітті. Попри всі позитивні кількісні показники відродження української національної релігії та церкви, слід зазначити, що справжнього повернення українців до віри своїх батьків не відбулося. Церковнослужителі та всі, хто займається проблемами відродження української релігійної духовності в Україні мають звернути увагу на те, що грізним, конкурентом національній церкві є псевдомистецтво, яке через могутні ЗМІ нав'язує особі будь-якої віри свої псевдоцінності і нав'язує їх щоденно, з усіх можливих каналів впливу на свідомість людей.

Повернути мистецтву і в цілому українській культурі сакральне начало означає відродити його націотворчі функції, насамперед функцію патріотично-національного виховання. Врятувати душі людей, як це не банально звучить, може лише повернення до справжніх духовних цінностей, а для цього слід відродити людино-і соціотворчі функції усіх інституцій, здатних позитивно конструювати внутрішній світ людини. Йдеться, передусім про відродження релігійної духовності українського народу, для чого слід, нарешті, відродити українську національну церкву.

Багато що залежить від світської влади, але й тут первинним є духовний вплив на її представників релігії і церкви. Ще Тома Аквінський не поділяв побутуючої думки, за якою правитель перебуває поза законом: “Найвищий суб'єкт влади дійсно перебуває поза контролем своїх підданих, і вони не мають можливості примусити його дотримуватись законів. Але правитель не перебуває поза контролем Бога, який змушує і суверена поважати людський закон” [Цит. за: Вступна стаття В.Котусенка до книги: “Аквінський Тома. Коментарі до Аристотелевої “Політики”. - С. 21].

Якщо всі поважатимуть “людський закон”, як ті, хто має владу, так і ті, хто залежний від неї, тоді, за висловом Конфуція, відбудеться “виправлення імен”. Відтак культура і церква служитимуть справі національного відродження України на ґрунті сповідування справжніх духовних цінностей у вихованні підростаючого покоління.